

יחידה ד'

משפטי המלך בעוברי עבירה - המשך

- סקירה ולימוד בתנ"ך, ובספרות המדרש וההלכה, שמצאנו בהם את משפט המלך בעברנים. <
- קביעת העבירות שבסמכותו השפוטית של המלך. הקבלה לשבע מצוות בני נח. <

ב. העבירות שבסמכות משפט המלך

תחילה נברר, באיזה עבירות יש למלך סמכות שפיטה והענשה.

לצורך זה נביא שוב את דברי הרמב"ם בהלכות מלכים (פרק ג' הל' י'): "כל ההורג נפשות שלא בראיה ברורה, או בלא התראה, אפילו בעד אחד, או שונא שהרג בשגגה, יש למלך רשות להרגו ולתקן העולם כפי מה שהשעה צריכה, והורג רבים ביום אחד ותולה ומניחן תלויים ימים רבים, להטיל אימה ולשבר יד רשעי העולם".

אף שמתחילת דברי הרמב"ם "כל ההורג נפשות", נראה שדין זה אינו אלא ברוצחים, אך מסוף דבריו: "להטיל אימה ולשבר יד רשעי עולם", נראה שדין המלכות לתיקון העולם כולל תחומים נוספים. ובגמ' (ב"מ פ"ג ע"ב), מבואר שרבי אלעזר ברבי שמעון מסר גנבים למלכות להריגה, וכתב שם הריטב"א, "והא דדאין בלא עדים והתראה ושלא בזמן סנהדרין, שאני הכא דשליחא דמלכא הוא, ומדיני המלכות להרוג בלא עדים והתראה לייסר העולם, כמו שראינו בדוד שהרג גר עמלקי ושלוחו של מלך כמותו". גם בספר החינוך במצוה תצ"ז הביא הלכה זו, שבסמכות המלך להעניש הרשעים, ולא הזכיר רוצחים דוקא.

על מקור הסמכות למלך במשפטים אלו, נוכל ללמוד מדברי הפסוק במשלי "מלך במשפט יעמיד ארץ" (כ"ט ד'). שיעודו של מלך הוא להעמיד ארץ. וכשציוותה התורה על מינוי מלך ממילא הועידה לו תפקיד להעמיד הארץ.

ביאר זאת בקצרה ה"חתם סופר" (שו"ת חת"ס או"ח סי' ר"ח):

ומסתמא גם אילו לא ניתנה תורה, וקודם מתן תורה היו דינין ונמוסין, וכל מלך במשפט יעמיד ארץ וכו' - והמלך והסנהדרין יראו לפי המקום ולפי הזמן, ואין לתורה עסק בזה, והוא הדין וכל שכן להסיר המזיקים הרבים הרוצחים בלא עדים וכדומה, דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום.

כוונת דבריו, שהיות ויעודו ותפקידו של מלך להעמיד ארץ, ש"אלמלא מוראה של מלכות איש את רעהו חיים בלעו" (אבות ג' ב'), לא הגבילה התורה את סמכותו והוא רשאי לעשות ככל הנצרך לתקון העולם. וכשבקשו עם ישראל משמואל הנביא שימנה להם מלך, ואמרו "ושפטנו מלכנו", כבר קיבלו עליהם את משפט המלך.

לאור הדברים הללו (וכן מדברי הר"ן בדרשותיו, שהובאו בפרק הקודם), נראה היה לומר שאין למלך סמכות להעניש בעבירות ש"בין אדם למקום" (כגון, חלול שבת), אלא בדברים שנוגעים לתיקון העולם והסדר הצבורי ("יעמיד ארץ"), והם דברים ש"בין אדם לחבירו" (כגון רוצחים וגנבים), וכך היא דעת רבינו ה"אור שמח"⁹ זצ"ל (הלכות מלכים פ"ג הל' י'), ותורף דבריו שם כך הם:

⁹ אור שמח - ביאורים ברמב"ם מרבינו מאיר שמחה הכהן מדווינסק זצ"ל, בעל המשך חכמה. נולד בשנת תר"ג, ונפטר ד' אלול תרפ"ו.

יש למלכי בית דוד רשות לתקן העולם, והיינו דוקא לרוצח, אבל בענינים שבין אדם למקום, כמו שרכב על סוס בשבת שזה אינו נוגע לתקון המדינה כלל, אין זה שייך למלכות רק לסנהדרין. ומהגמרא (ב"מ פ"ג ע"ב) מוכח שאף בגנבים היה רשות להרגן מדין המלכות לתיקון העולם.

אולם בספר **חמדת ישראל**¹⁰ הרחיב את סמכות מלך ישראל לשפוט ולהעניש בכל הנוגע לשבע מצות בני נח, אף בדברים שאינם מכלל בין אדם לחבירו, שכולם בכלל "יעמיד ארץ", וכך הם דבריו:

"הנה ידוע שיש שני הנהגות בעולם, הנהגה הטבעית והיא הנהגת בני נח, והנהגת התורה הקדושה והיא נתנה לישראל מעת שקבלו התורה הקדושה. ובן נח נהרג בעד אחד ובדיין אחד, אמנם הנהגת התורה הוא דאינו נהרג אלא בבית דין של עשרים ושלושה ובעדות והתראה והיא הנהגת התורה למעלה מן הטבע. וענין מלך הוא הנהגה הטבעית כמו שמבואר בקרא ואמרת אשימה עלי מלך ככל הגוים אשר סביבותי, ועיין דרשות הר"ן ז"ל דרוש י"א מה שביאר בזה, ולכן מלך דן בדיני בן נח, ובן נח הורג בעד אחד, לכן גם מלך הורג בעד אחד כמו בן נח. ומעתה נראה לעניות דעתי דזה דוקא בז' מצות בני נח שהם מפני תיקון העולם בזה הוא יכול המלך לדון, מה שאין כן במצות שנצטוו ישראל ממתן תורה ואילך בזה לא שייך דין מלך כלל, כיון שכל הצווי הוא מכח התורה, ובמצות התורה אין נהרגין אלא בשני עדים" (חמדת ישראל, קונטרס נר מצוה, מצות ל"ת רפ"ח אות ע"ב).

יש כאן לפנינו שתי תפיסות שונות ל"תיקון העולם". לדעת האור שמח הכוונה לחברה מתוקנת, ולכן כלול בזה דברים שנוגעים לסדרי החברה, כגון רוצחים וגנבים. אך החמדת ישראל כולל בתיקון העולם את הצו האלוקי לעולם מתוקן וראוי, שזה כולל את כל ז' מצוות בני נח.

נלך בעקבות דברי ה"חמדת ישראל", למצוא מקורות בתנ"ך בחז"ל ובפוסקים שאמנם כן, אחריות המלך להעמיד ארץ לשפוט ולדאוג לקיום כל ז' מצות בני נח, שהם כידוע נוהגות אף בישראל.

שבע מצות בני נח הם: ג' עבירות חמורות - שפיכות דמים, גילוי עריות ועבודה זרה. וארבע נוספות גזל, ברכת ה', אבר מן החי, ודינים.

א. שפיכות דמים

א. גר עמלקי הודה שהמית את המלך שאול, ודוד אומר לו: "דמיך על ראשך כי פיך ענה בך לאמר אנכי מותתי את משיח ה' " (שמו"ב א, טז). והרמב"ם (הל' סנהדרין סוף פרק י"ח) כותב "וזה שהרג יהושע עכן ודוד לגר עמלקי בהודאת פיהם, הוראת שעה היתה או דין המלכות היה, אבל הסנהדרין אין ממיתין ולא מלקין המודה בעבירה".
ב. דוד המלך אומר לרכב ובענה רוצחי איש בושת: "חי ה' אשר פדה את נפשי מכל צרה,

¹⁰ חמדת ישראל - חדושים על ספר המצות לרמב"ם, להרב ר' מאיר דן פלאצקי זצ"ל, י"ל בראשונה בשנת תרס"ג עם הסכמות מהגאון רבי חיים הלוי סולאוויציק מבריסק זצ"ל, ומבעל האבני נזר זצ"ל.

כי המגיד לי לאמר הנה מת שאול, והוא היה כמבשר בעיניו ואחזה בו ואהרגהו בצקלג אשר לתתי לו בשורה, אף כי אנשים רשעים הרגו את איש צדיק בביתו על משכבו, ועתה הלוא אבקש את דמו מידכם ובערתי אתכם מן הארץ. ויצו דוד את הנערים ויהרגום ויקצצו את ידיהם ואת רגליהם ויתלו על הברכה בחברון (שמו"ב ד, ט - יב, ובמלבי"ם). אף שלא היו עדים על מעשיהם (אלא הודאת פיהם, שאינה קבילה בסנהדרין בדיני נפשות) דוד המלך ציוה להרגם, והענישם בעונש חריג. יתכן שמעשה זה הוא המקור לדברי הרמב"ם (הל' מלכים פ"ג ה"י): "כל ההורג נפשות שלא בראיה ברורה, או בלא התראה, אפילו בעד אחד, או שונא שהרג בשגגה, יש למלך רשות להרגו ולתקן העולם כפי מה שהשעה צריכה, והורג רבים ביום אחד ותולה ומניחן תלויים ימים רבים, להטיל אימה ולשבר יד רשעי העולם".

ג. דוד המלך מצוה קודם מותו לשלמה בנו אודות יואב בן צרויה, "אשר עשה לשני שרי צבאות ישראל לאבנר בן נר ולעמשא בן יתר ויהרגם וגו' ועשית כחכמתך ולא תורד שבתו בשלום שאול" (מלכים א' ב' ה'). צואה זו דוקא לשלמה, המלך המיועד, ולא לסנהדרין, מוכיחה שהצווי היה לנהוג ביואב ע"פ משפט המלך. והמלבי"ם שם הוסיף "ולכן ועשית כחכמתך - אשר תראה שהוא צורך שעה, להענישו באופן שלא תורד שיבתו בשלום שאול. לא פקד להרגו דוקא, רק שלא ירד שאול בשלום, כי יענישו באיזה אופן שיראה כחכמתו".

ד. הרמב"ם בהלכות רוצח (פ"ב הל' ב-ד) כתב: "השוכר הורג להרוג את חברו, או ששלח עבדיו והרגוהו, או שכפת חברו והניחו לפני הארי וכיוצא בו והרגתהו חיה, וכן ההורג את עצמו, כל אחד מאלו שופך דמים הוא ועון הריגה בידו וחייב מיתה לשמים, ואין בהן מיתת בית דין. וכל אלו הרצחנים וכיוצא בהן שאינן מחוייבין מיתת בית דין, אם רצה מלך ישראל להרגם בדין המלכות ותקנת העולם הרשות בידו". מבואר שיש רוצחים שופכי דמים שאין בהם מיתת בית דין, כגון מי ששלח את עבדיו להרוג, אף שהמשלח לא עשה מעשה רציחה ולפיכך אין עליו חיוב מיתת בית דין, המלך רשאי להרגו בדין המלכות לתקון העולם. רבינו "האור שמח" זצ"ל, מציין כמקור לדברי הרמב"ם הללו את מעשה אבשלום - ונעמוד על כך להלן.

ה. בשמו"א (כו ט-י) בהיות דוד בורח מפני שאול, ורצה אבישי להכות את שאול בחנית, נאמר שם "ויאמר דוד אל אבישי אל תשחיתהו כי מי שלח ידו במשיח ה' ונקה, ויאמר דוד חי ה'", ואמרו חז"ל (הובא ברש"י שם) לאבישי נשבע, אם תהרוג את הצדיק, אני אערב דמך בדמו". וצ"ב מאיזה דין יהרוג דוד את אבישי (אם יהרוג אבישי את שאול), שהלשון "אני מערב דמך בדמו" משמע שיהרגוהו מיד (ולא בסנהדרין), וע"כ שהוא מדין מלכות, אף שעדיין לא מלך דוד בפועל, מאחר שכבר נמסרה ונתמנה למלך היה לו דין מלך לענין זה. (ומעשה זה היה אחר שכבר הודה לדברי אביגיל שאמרה לו עדין לא יצא טבעך בעולם, שאין לו דין מלך לענין מורד, אבל לענין לענוש הרצחנים כבר היה בדין מלך, וכמו לגבי גר עמלקי שהרג את שאול).

ו. משפט בית דין ומשפט המלכות, מוצא בטוי גם בדברי דתן ואבירם: "ויצא ביום השני, והנה שני אנשים עברים נצים, ויאמר לרשע למה תכה רעך. ויאמר מי שמך לאיש שר ושופט עלינו, הלהרגני אתה אומר כאשר הרגת את המצרי" (שמות ב' י"ג - י"ד). ובמדרש רבה שם מבואר שהיו מתכוננים להרוג זה את זה. והואיל ואפשר לדון ולהעניש את הרוצח בשני דרכים: בדין בי"ד ובדין המלכות, ולכן אמר לו: מי שמך לשר ושופט עלינו, שאינך לא שר ולא שופט שתוכל להרגני.

ב. גלוי עריות

א. "וגם קדש היה בארץ, עשו ככל התועבות הגוים אשר הוריש ה' מפני בני ישראל" (מלכים א' י"ד כ"ד, לעיין ברש"י שם), ולהלן נאמר שם "ויעש אסא הישר בעיני ה' כדוד אביו, ויעבר הקדשים מן הארץ ויסר את כל הגלולים אשר עשו אבתיו" (מלכים א' ט"ו י"א-י"ב, לעיין מצודות ציון שם). וכן להלן פסוק י"ג "וגם את מעכה אמו ויסרה מגבירה אשר עשתה מפלצת לאשרה ויכרת אסא את מפלצתה וישרף בנחל קדרון" (לעיין ברש"י שם).

ב. "ויתן את בתי הקדשים אשר בבית ה' אשר הנשים ארגות שם בתים לאשרה" (מלכים ב' כ"ג ז' וברש"י שם).

ג. "מעשה בחסיד אחד שהיה מהלך בדרך וראה שני בני אדם נזקקין לכלבה, אמרין אנו ידעין דההוא גברא חסידה אזיל ומסהיד עלן, ומרן דוד קטיל לן [אנו יודעים שאותו איש חסיד ילך ויעיד עלינו, ודוד המלך יהרוג אותנו], אלא ניקדמיה וניסהוד עלוי [לכן אנו נקדים, ונעיד עליו בשקר, ונאמר שהחסיד הוא שעשה אותו מעשה]. אסהידו עליה ונגמר דינו ליהרג [העידו עליו ונגמר דינו להריגה]. הוא שדוד אמר "הצילה מחרב נפשי מיד כלב יחידתי" (תהלים כ"ב כ"א), מחרב - מחרב אוריה, מכלב - מכלבו של חסיד" (ילקוט שמעוני תהלים רמז תרפ"ח, מירושלמי סנהדרין פ"ו ה"ג).

אותם שני רשעים חששו שאותו חסיד יעיד עליהם - אף שאינו אלא עד אחד, וחששו שמחמת עדותו יענישו אותם למיתה. והרי אין בי"ד יכולים לדון אלא על פי שני עדים. אלא ודאי, שחששם של אותם רשעים היה, שיעיד עליהם לדוד המלך, שמכח המלכות יכול לדונם אף בעד אחד כלשון הרמב"ם: "כל ההורג נפשות שלא בראיה ברורה, או בלא התראה, אפילו בעד אחד". מדברי חז"ל במעשה זה נלמד שמשפט המלך נוהג גם בעניני עריות, אע"פ שאינם מכלל עבירות שבין אדם לחבירו, אך עכ"פ הם מכלל שבע מצות ב"נ.

ג. עבודה זרה

המלך מופקד על ביעור עבודה זרה ועובדיה, ובכלל זה גם הענשת כופרים ודומיהם, וכן עניני כישוף, אוב וידעוני שהרמב"ם כלל את דיניהם בכלל הלכות עבודה זרה, משום שכל הדברים הללו היו מחוקות העכו"ם.

א. בעל הטורים (דברים י"ז, י"ד) עומד על סמיכות הפרשיות שם, וכותב: "אחר פרשת עבודה זרה ואשרה כתיב פרשת מלך, לומר שהמלך מצוה להסיר האשרות ולבער עבודה זרה."

ב. פרשת פסל מיכה בספר שופטים (פרק י"ז ושם בפס' ו') "בימים ההם אין מלך בישראל איש הישר בעיניו יעשה", וברד"ק שם "אמר זה לפי שעשה מיכה הפסל ולא היה מי שימחה בידו כי אין מלך ושופט בימים ההם".

ג. מלכים א' ט"ו י"א-י"ג "ויעש אסא הישר בעיני ה' כדוד אביו. ויעבר הקדשים מן הארץ ויסר את כל הגללים אשר עשו אבתיו. וגם את מעכה אמו ויסרה מגבירה אשר עשתה מפלצת לאשרה ויכרת אסא את מפלצתה וישרף בנחל קדרון".

ד. אחר המלכת המלך יהוא, במלכים ב' פרק י' מפס' י"ט ולהלן "ויהוא עשה בעקבה למען האביד את עבדי הבעל. וגו' ויהי ככלתו לעשות העלה ויאמר יהוא לרצים ולשלשים באו הכום איש אל יצא ויכום לפי חרב וישלכו הרצים והשלשים וילכו עד עיר בית הבעל. ויצאו את מצבות בית הבעל וישרפוה. ויתצו את מצבת הבעל וגו' וישמד יהוא את הבעל מישראל. וגו' ויאמר ה' אל יהוא יען אשר הטיבת לעשות הישר בעיני ככל אשר בלבבי עשית לבית אחאב בני רבעים ישבו לך על כסא ישראל". משום שעשה יהוא את המוטל עליו בהסרת עבודה זרה, זכה שתמשך מלכותו ארבע דורות.

ה. המלך יאשיהו, במלכים ב' כ"ג מפס' ד' ולהלן "ויוצו המלך וגו' להוציא מהיכל ה' את כל הכלים העשויים לבעל ולאשרה ולכל צבא השמים, וישרפם מחוץ לירושלם בשדמות קדרון, ונשא את עפרם בית אל. והשבית את הכמרים אשר נתנו מלכי יהודה ויקטר בבמות בערי יהודה ומסבי ירושלם, ואת המקטרים לבעל, לשמש ולירח ולמזלות ולכל צבא השמים. ויוצא את האשרה מבית ה' מחוץ לירושלם אל נחל קדרון וישרף אתה בנחל קדרון וידק לעפר".

ו. ה"משך חכמה" (דברים פרק י"ג פסוק ו'), מפרש את מעשה אליהו בהר הכרמל, ששחט את נביאי הבעל (מלכים א' י"ח, מ') וזה מיתת סייף, ובאמת אילו היו דנים את נביאי הבעל בבית דין היו נדונים בסקילה או בחנק (שנחלקו בזה רבי שמעון ורבנן במס' סנהדרין פ"ט ע"ב). וכתב לבאר שאליהו הרגם מדין המלכות, ועשה זאת על פי אחאב, כמו שמשמע שכל אשר עשה היה ברשות אחאב שהיה נוכח שם, והמלכות אינה רשאית להעניש אלא בסייף, כמבואר בתוספתא (סנהדרין פ"ט ה").

ז. בפרשת פלגש בגבעה בספר שופטים הקדים המלבי"ם (בפרק כ' פסוק א') הקדמה חשובה, ואלו דבריו: "ויוצאו כל בני ישראל ותקהל העדה - הנה אם היו הולכים בזה אחר משפט התורה בנידון פרטי, לא היו בעלי הגבעה חייבים מיתה, כמ"ש הרמב"ן, שעל מה שרצו לאנוס אותו היה רק מחשבה ולא עשו בפועל, ועל מה שבאו על פילגשו לדעת הרמב"ן פילגש היא בלא קדושין, ואף לדעת האומר שהיא בקדושין לא היו שם עדים והתראה, ועל מה שמתה, זה היה מחולשתה כי לא כווננו להרגה, וי"ל שמתה מפני הקור או מסבה אחרת, רק שישראל התקנאו על כי נעשה בקהל ובפרסום,

שבזה נדונים כדין כופרים, כי רבים המתאספים לנבלה גדולה כזאת בשאט נפש ועם כל הפרטים שנצטרפו במעשה זאת, הם קרובים לעיר הנדחת, ויכולים להרגם למגדר מלתא לפי צורך שעה, וזה לא יוכל לעשות רק או מלך ישראל, שיכול להרגם מדין המלכות, או כללות ישראל עם הסנהדרין בראשיהם, שעומדים במקום מלך ויכולים להרוג חברת הזדונים כמו המלך, בפרט בשהיה בזה חילול השם גדול, וז"ש ויצאו כל בני ישראל ותקהל העדה, כי מבואר אצלנו (בחבורי התורה והמצוה ויקרא סי' רמ"א) שגדר שם עדה הוא אם התאספו ישראל וזקניהם בראשיהם, עד כאן דברי המלבי"ם. ולמדנו מדבריו כמה פרטים: א. שמעשה רשע שנעשה ע"י רבים בקהל עם ובפרסום, קרוב דינם להיות כאנשי עיר הנדחת, שמעשה זה כמעשה כפירה. ב. ביד המלך להענישם מדין המלכות. ג. כלל ישראל בצרוף הסנהדרין בראשם, יש להם סמכות כמלך, לדון בדין המלכות, בשעה שאין מלך.

ח. בעלת האוב בעין דור אמרה: "הנה אתה ידעת את אשר עשה שאול, אשר הכרית את האובות ואת הידעוני מן הארץ ולמה אתה מתנקש בנפשי להמיתני" (שמו"א כ"ח, ט), היינו שחששה שתהרג ע"י שאול אם תשאל באוב [על הקשר בין "אוב וידעוני" לעבודה זרה, עיין רמב"ם פי"א מהל' עכו"ם הל' ט"ז, ובספר המורה ח"ג פכ"ט ופל"ז]. ט. החת"ס בתורת משה פר' כי תשא כותב שמה שציוה משה ללוים במעשה העגל "עברו ושוכו משער לשער" וגו', לא בדין הסנהדרין ציוה אלא בדין המלך, והמלך אינו יכול לדון בד' מיתות כי אם בסייף כמבואר ברמב"ם ולכן דנם בסייף, שבדין סנהדרין לא היה יכול לדונם שהיו כולם חשודים שהרי בדקם כסוטות והחשוד על הדבר לא דנו ולא מעידו ואיך ידונם בסנהדרין.

ד. אבר מן החי

מצאנו ששאול המלך (בשמו"א פרק י"ד פסוק ל"ד) דאג ללמד את העם הלכות שחיטה, שרק על ידי שחיטה נפקע איסור אבר מן החי. נאמר שם "ויאמר שאול פצו בעם ואמרתם להם הגישו אלי איש שורו ואיש שיהו ושחטתם בזה ואכלתם ולא תחטאו לה' לאכל אל הדם ויגשו כל העם איש שורו בידו הלילה וישחטו שם". ובגמרא במסכת חולין (דף י"ז עמוד ב') "אמר רב חסדא, מגין לבדיקת סכין מן התורה, שנאמר ושחטתם בזה ואכלתם" (ומסקנת הגמרא שחיוב בדיקה אינו מהתורה). גם הרד"ק במקום כתב: "ורז"ל פי' בזה הסכין שבדק להם הסכין, וסמכו מכאן לבדיקת הסכין, ובדרש עוד ושחטתם בזה, רבנן אמרי: סכין ארבע עשרה אצבעות הראה להם, ב' - תריין, ז' - שבעה, ה' - חמשה, אמר להם בזה היו שוחטים ואוכלים, כסדר הזה היו שוחטין ואוכלין". היינו שלמד את העם שאורך הסכין ארבע עשרה אצבעות כמנין בז"ה.

שמא יש לפרש שאחי יוסף שאמרו לו "המלוך תמלוך עלינו" (בראשית לו, ח), חששו ממלכותו, משום שאמר שהם אוכלים אבר מן החי (רש"י שם פס' ב), ושמא אם ימלוך ידון אותם כמלך על דבר זה, ולכן "ויוספו עוד שנא אתו על חלמתיו ועל דבריו" (ח).

ה. ברכת ה'

א. כתוב בפרשת משפטים "אלקים לא תקלל" (שמות כ"ב כ"ז), וכתב שם רש"י: "הרי זו אזהרה לברכת ה'". והמגדף ח"ו כלפי שמים, על ידי הזכרת שם המיוחד, הרי הוא חייב סקילה (כשדנים אותו בסנהדרין). כיון שעבירה זו היא גם מכלל ז' מצוות בני נח, הרי שלדעת ה"חמדת ישראל", מלך ישראל יכול לדון ולהעניש את העובר עליה. ואמנם נמצא מקור מענין לכך, כפי שיובא להלן:

בספר מלכים ב' פרק י"ח אחרי דברי הגידוף שהשמיע רבשקה נאמר (בפסוק ל"ז) "ויבא אליקים בן חלקיה אשר על הבית ושבנא הספר ויואח בן אסף המזכיר אל חזקיהו קרועי בגדים, ויגדו לו דברי רבשקה". הרד"ק שם כותב "קרועי בגדים - רז"ל פירשו כי בעבור ששמעו ברכת השם קרעו בגדיהם. וסמכו מזה הפירוש (= ולמדו מכאן) כי כל השומע ברכת ה' חייב לקרוע (את בגדיו) וכו', ואינו חייב לקרוע אלא אם כן שומע הגדוף מישראל, והם שקרעו (משום) ששמעו מרבשקה, לפי שקבלה היתה בידם כי רבשקה ישראל מומר היה". (דברי הרד"ק מיוסדים על גמרא בסנהדרין דף ס' ע"א). נמצאנו למדים שרבשקה היה ישראל מומר והוא עבר על ברכת ה' (רש"י בגמ' בסנהדרין מציין את הפסוק שנאמר להלן בפרק י"ט פסוק ד': "אשר שלחו מלך אשור אדניו לחרף אלקים חי").

מיד כתוב "ויהי כשמע המלך חזקיהו ויקרע את בגדיו" (י"ט א'), ולמדו חז"ל מכאן (בגמ' סנהדרין שם) שלא רק השומע ברכת ה' מן המגדף חייב לקרוע בגדיו, אלא גם השומע מפי השומע חייב לקרוע, ולכן אף שחזקיהו שמע את הדברים רק מפי אחרים, חייב היה גם הוא לקרוע. אמנם ההלכה קובעת שאין צורך לקרוע, אלא כששומעים את ברכת ה' עם אמירת שם השם ממש כפי נוסח ברכת ה', ולא באמירת כנוי של שם השם. וממה שראינו שחזקיה המלך קרע את בגדיו למדנו שאליקים ושבנא הסופר, שאמרו לחזקיה המלך את דברי החירוף של רבשקה אמרו זאת ממש כפי ששמעו, עם אמירת שם השם ממש.

נשאלת השאלה, לאיזה צורך הזכירו את שם השם כשאמרו זאת לחזקיהו, הרי אפילו עדים המעידים בבית דין על ברכת ה', אינם רשאים להזכיר שם השם אלא בעדות הסופית הבאה לחייבו מיתה, ומדוע המספרים כאן הזכירו שם השם ללא צורך הרי היו יכולים לספר זאת לחזקיהו באמירת כנוי.

השאלה הגדולה הזאת היא שאלתם של בעלי התוספות (סנהדרין ס' ע"א), וכך לשונם: "המלך קרע - תימה היאך אמרו למלך מה ששמעו בפירוש". והתוס' שלנו הניחו את הדבר בשאלה ללא מענה. ובשו"ת מהרי"ק סי' ק' (ד"ה ואשר הוקשה) הביא בשם "תוספות שיטה" שעמדו בשאלה זו ותרצו: שרבשקה ישראל מומר היה, ובאותו אמירה גמרו את דינו לכשימצאוהו, עכ"ל התוס' שיטה. גם תוספות הרא"ש (בגמ' סנהדרין שם) העלה אפשרות זו שדברי אליקים ושבנא הסופר היו כעדות לגמור את דינו של רבשקה, ולחייבו מיתה, שאם יתפסוהו אח"כ יהרגוהו, וכך דבריו: "המלך קרע - תימה למה אמרו למלך מה ששמעו בפירוש וכו', ואי לדון רבשקה כי ישראל משומד היה, ואם תהיה ידם תקיפה שיהרגוהו ע"פ עדות זו, היאך גמרו דינו שלא בפניו". היינו

שהרא"ש שולל אפשרות זו, שהרי איך ידונו אותו שלא בפניו הרי אין דנים אדם אלא בפניו. ועוד יש לשאול הרי יש הלכה ש"אין מושיבין מלך בסנהדרין", כמובא ברמב"ם בפ"ב מהל' סנהדרין הל' ד', א"כ איך רצו לפרש שדבריהם לחזקיהו המלך היתה כעדות להעניש את רבשקה, הרי ודאי שחזקיה לא ישב בסנהדרין לדונו, שהרי מלך אינו יושב בסנהדרין.

ואולם לפי דברי ה"חמדת ישראל" הענין עולה יפה, שבאמת דברי אליקים בן חלקיה ושכנא הסופר נאמרו בפני חזקיה כשישב עליו בדין, אך לא בדין סנהדרין, אלא כמלך הדין עוברי עבירה "להעמיד ארץ", ובזה יכול לדונו אפילו שלא בפניו, וכמו שכתב הרמב"ם שיכול להעניש את הרוצחים אף בלא עדות גמורה ואף בלא התראה, כן דן חזקיה את רבשקה המומר שלא בפניו במשפט המלך, ולכן היו רשאים אליקים בן חלקיה, ושכנא הסופר לומר עדותם בפניו כפי ששמעו בלא כינוי אלא בשם המיוחד (וכבר כתב כדברים האלה הגאון רבי פנחס אפשטיין זצ"ל, מובא בבית ועד לחכמים, סאטמאר, שנה שמינית, חוברת י"ג, אות ק"ט).

אגב, גם ממשפטו של דוד ב"כבשת הרש" (שמו"ב י"ב ה') שאמר "בן מות האיש העשה זאת", רואים שהמלך דן גם שלא בפניו. וכן כשדן דוד את נבל הכרמלי (שמו"א כ"ה י"ג) וחייבו מיתה על מרידתו במלכות דוד, דן אותו שלא בפניו.

ב. בענין המגדף האמור בתורה בפר' אמור, נאמר שם "ויביאו אותו אל משה", אך אצל המקושש נאמר שהביאו את המקושש "אל משה ואל אהרן ואל כל העדה" (במדבר טו, לג), ומדוע אצל המגדף הביאוהו למשה לבדו. וי"ל שהואיל ועדין לא נאמר מה חיובו ועונשו של מגדף בדיני ישראל, רצו שמשה ידון אותו בדין המלכות (ומשה רבינו מלך היה כמבואר בכמה דוכתיה, וברמב"ם פ"ו מהל' ביהב"ח הי"א), שבזה יכול לחייבו מיתה כדין כיון שזה בכלל ז' מצות בני נח. אך משה הניחו במשמר לפרוש להם לישראל על פי ה', שיפרש הוא יתברך משפטו ודינו, כדי שידעו מה חיובו ע"פ דיני ישראל.

ו. גזל

א. בספר ירמיהו (כ"ב א'-ג') "שמע דבר ה' מלך יהודה היושב על כסא דוד וגו' כה אמר ה' עשו משפט וצדקה והצילו גזול מיד עשוק".

ב. בענין דוד המלך וגזל כבשת הרש (בספר שמו"ב פרק י"ב ד'-ו') נאמר "ויבוא הלך לאיש העשיר וגו' ויקח את כבשת האיש הראש, ויעשה לאיש הבא אליו. ויחר אף דוד באיש מאד ויאמר אל נתן חי ה' כי בן מות האיש העשה זאת. ואת הכבשה ישלם ארבעתים עקב אשר עשה את הדבר הזה ועל אשר לא חמל", לעיין במלבי"ם שם.

ג. בספר מלכים ב' (ח' ג'-ו) נאמר על האשה השונמית: "ויהי מקצה שבע שנים ותשב האשה מארץ פלשתים ותצא לצעוק אל המלך אל ביתה ואל שדה". ושם נאמר "ויתן לה המלך סריס אחד לאמר השב את כל אשר לה ואת כל תבואת השדה מיום עזבה את הארץ ועד עתה".

ז. דינים

תחילה נגדיר את מצות "דינים" בבני נח, ומשם נלמד לתפקידו של המלך בהקשר למצוה זו. הרמב"ם בהלכות מלכים פרק ט' הלכה י"ד כתב על מצות דינים בבני נח: "וכיצד מצווין הן על הדין, חייבין להושיב דיינין ושופטים בכל פלך ופלך לדון בשש מצות אלו, ולהזהיר את העם". היינו שמצות דינים כוללת שני ענינים: א, העמדת דיינים בכל מקום, לדון את העוברים על שש המצות האחרות. ב, להזהיר את העם, שלא לעבור על המצות שבני נח מצווין בהם.

גם מלך ישראל מצווה ומחוייב להעמיד דיינים הדנים כמשפטי התורה, ודוד המלך מינה וסמך שלשים אלף דיינים ביום אחד, כמו שהביא הרמב"ם בהל' סנהדרין (פ"ד ה"ז) "ודוד המלך סמך שלשים אלף ביום אחד", חז"ל פירשו כן את הנאמר בשמו"ב (ו' א') "ויסף עוד דוד את כל בחור בישראל שלשים אלף" (ובמלבי"ם שם). וכבר שבחו חז"ל את המלך יהושפט "כיון שנתחזק במלכות לא נתעסק בעסקי מלכות ולא בעושר ולא בכבוד ולא בדבר אחר אלא בדין שנאמר (דהי"ב י"ז א') וימלך יהושפט וגו' ויתחזק על ישראל מהו ויתחזק שנתחזק ומינה את הדיינין כו' היודעין ללכת בדרכי ה' שנאמר (בראשית י"ח י"ט) ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט ואומר לדיינין ראו כי המשפט לאלהים הוא" (מדרש תנחומא שופטים א').

וכך נאמר ביהושפט: "ויעמד שפטים בארץ בכל ערי יהודה הבצרות לעיר ועיר. ויאמר אל השפטים ראו מה אתם עושים, כי לא לאדם תשפטו כי לה' ועמכם בדבר משפט. ועתה יהי פחד ה' עליכם שמרו ועשו כי אין עם ה' אלקינו עולה ומשא פנים ומקח שחד. וגם בירושלם העמיד יהושפט מן הלויים והכהנים ומראשי האבות לישראל למשפט ה' ולריב וישבו ירושלם. ויצו עליהם לאמר כה תעשון ביראת ה' באמונה ובלבב שלם. וכל ריב אשר יבוא עליכם מאחיכם הישבים בעריהם בין דם לדם בין תורה למצוה לחקים ולמשפטים והזהרתם אתם ולא יאשמו לה' והיה קצף עליכם ועל אחיכם כה תעשון ולא תאשמו (דבהי"ב י"ט ה'-י").

[אגב, בדברים ט"ז י"ח נאמר "שופטים ושטרים תתן לך בכל שעריך", ופרש רש"י "בכל שעריך - בכל עיר ועיר", וכתב על זה רבינו אליהו מזרחי: "שכן כתוב ביהושפט מלך יהודה ויעמד שופטים בארץ בכל ערי יהודה הבצורות לעיר ועיר". הרי שמעשה יהושפט משמש כמקור להלכה].

וכן מצינו בספר עזרא שהמלך ארתחשסתא האציל מכוחו וציוה על עזרא למנות שופטים (עזרא ז' כ"ה): "ואנת עזרא כחכמת אל-הך די בידך מני שפטין ודינין די להון דאנין לכל עמא די בעבר נהרה". (ואנת - ואתה עזרא כפי חכמת אלקיך אשר בידך פקוד ומנה שופטים ודיינים אשר יהיו דנין לכל העם אשר בעבר הנהר (מצודות שם)).

וברמב"ם הל' סנהדרין פ"ג הל' ח': "כל סנהדרין או מלך או ראש גולה שהעמידו להן לישראל דייין שאינו הגון ואינו חכם בחכמת התורה וראוי להיות דייין, אף על פי שהוא כולו מחמדים ויש בו טובות אחרות הרי זה שהעמידו עובר בלא תעשה, שנאמר לא תכירו פנים במשפט, מפי השמועה למדו שזה מדבר כנגד הממונה להושיב דיינין". הרי מפורש בדברי הרמב"ם שהמלך ממונה להושיב דיינים.

הכח הניתן לדיין אינו רק כח פסיקה וקביעת ההלכה, אלא גם כח של שררה, שהרי הדיינים אחראים גם על קיום הפסק, ויכולים לכפות את בעלי הדין. והואיל וכח המשפט מסור למלך עצמו, הרי הוא מאציל מכוחו וממנה דיינים לדון בכפיה. נוכל ללמוד זאת מדברי הרמב"ם הלכות סנהדרין פרק ד' הלכה י"ג-י"ד: "ראשי גליות שבבבל במקום מלך הן עומדים, ויש להן לרדות את ישראל בכל מקום ולדון עליהן בין רצו בין לא רצו, שנאמר לא יסור שבט מיהודה אלו ראשי גליות שבבבל. וכל דיין הראוי לדון שנתן לו ראש גלות רשות לדון יש לו רשות לדון בכל העולם אף על פי שלא רצו בעלי דינין בין בארץ בין בחוצה לארץ".

על הכח והסמכות המיוחדת של המלך במנוי דיינים, נוכל ללמוד מדברי רבי יהונתן אייבשיץ זצ"ל בספרו "אורים ותומים" (סי' ז' סק"א). כידוע יש הלכה שאין ממנים גרים לשפוט ולדון ישראל (רמב"ם הלכות סנהדרין פ"ב הלכה ט'). אך יכולים גרים להיות בבית של שלשה לדון גרים אחרים), ובודאי שאין ממנים אותם להיות מכלל סנהדרין. ויש שאלה מפורסמת, איך מינו את שמעיה ואבטליון להיות מראשי הסנהדרין הגדולה, והרי הם היו גרי צדק (כמו שכתב הרמב"ם בהקדמה לספרו היד החזקה). וכתב שם ב"תומים" שכיון שכח המשפט מסור למלך, ורשות ביד המלך להמית ולהרוג לתקון המדינה, ולכן "אם רואה אדם גדול בתורה, יכול למנותו לראש לדון אפילו דיני נפשות, כי איתו דבר חוק ומשפט, ושמעיה ואבטליון נתמנו מפי מלך כי בימיהם היה מלכי חשמונאים הכשרים ויכולים לדון בכפיה כי יד המלך היה עמם". נבאר את דבריו: אמנם אין המלך יכול למנות אישים שחסרים ידיעת התורה, אבל פסולו של גר צדק - לא משום שחסר לו ידיעת התורה או כח המשפט (שהרי יכול לדון את חבריו הגר), אלא פסולו הוא משום כח השררה של דיין, שאין ראוי למנות גר לשררה על ישראל מיוחס או למנוי חשוב כסנהדרין, ועל זה יש כח למלך להאציל מכח המשפט שלו ולמנות גרים אף לסנהדרין.

על פי דברי ה"תומים" נוכל לפרש ענין קשה בספר שמואל. על דואג האדומי נאמר "אביר הרועים אשר לשאול" (שמו"א כ"א ה'), וחז"ל אמרו "דואג היה אב בית דין, שנאמר אביר הרועים אשר לשאול" (מדרש תהלים מזמור ג'). והדבר צריך ביאור, הרי דואג היה גר, שהרי אמרו חז"ל שהוא אביו של הנער שהרג את שאול: "ויאמר דוד אל הנער המגיד אי מזה אתה, ויאמר בן איש גר עמלקי אנכי (שמו"ב א' י"ג), אמר רבי יצחק בנו של דואג האדומי היה. ויאמר אליו דוד דמיך על ראשך כי פיך וגו' - דמיך כתיב (לשון רבים), הרבה דמים שפכת, הרגת נוב עיר הכהנים" (מכילתא סוף פר' בשלח. וכן בפסיקתא דרב כהנא פסקא ג' אות ט"ז - ומפורש שם שהיה גר). וכיון שהיה גר, איך אפשר היה למנות את דואג האדומי לאב בית דין, הרי אין ממנים גר צדק להיות דיין (וכבר עמד בשאלה זו רבי יוסף רוזין זצ"ל בספרו צפנת פענח הלכות ערכין פ"א הל' י"ג).

לפי דברי ה"תומים" הדברים מובנים, דואג "אביר הרועים אשר לשאול", על אף היותו גר אדומי, נתמנה על ידי שאול לאב בית דין, משום שהיה גבור בתורה (כמו שאמרו בתנא דבי אליהו פרק י"ח "חלקו לו כבוד לדואג האדומי וקראו לו גבור שנאמר (תהלים נב) מה תתהלל ברעה הגבור וגו'"), ובסמכות המלך למנות גר אף לסנהדרין.